

גיוס בני תורה

הרה"ג דוב ליאור

נתבקשתי לכתוב את חוות דעתי על עניין גיוס בני ישיבות לצבא. גם לענ"ד נראה שחשוב שרבנים יביעו את דעתם, דעת תורה, בנושאים שלא היו מעשיים כשהיינו בגלות, לפני קום המדינה.

ברצוני להתמקד בשאלה העקרונית האם מי שתורתו אומנתו חייב להתגייס לצבא או שהוא פטור מחמת עיסוקו הקבוע בתורה.

א. הפטורים ממלחמה לפי הרמב"ם

הרמב"ם (הל' מלכים פ"ד) מונה את הפטורים משירות צבאי, אך מדגיש (שם ה"ד) שבמלחמת מצווה הכול יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. כלומר, כל הפטורים האמורים הם רק במלחמת רשות, אבל במלחמת מצווה, כגון עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, אין פטור לאף אחד.

יש שרצו להביא ראיה מדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ג הי"ג) שכתב שכל מי שמקדיש את עצמו לעבודת ה' הרי הוא כשבט לוי ואינו יוצא למלחמה כשאר ישראל, ואכן העיניים למשפט (בבא בתרא ז ע"ב אות ט) הבין כך, אך רבים מגדולי הפוסקים והמפרשים סוברים שתלמידי חכמים אינם פטורים ממלחמת מצווה (כמו שגם שבט לוי יוצאים למלחמת מצווה), במיוחד כאשר הצבא זקוק לחיילים נוספים, ראה בספר שבת הארץ (הוצ' מכון התורה והארץ, הלכות שמיטה ויובל פ"ג הי"ג, הערה 5). ויש לדייק זאת מדברי הרמב"ם שכתב "ולא עורכין מלחמה כשאר ישראל", דהיינו, בני לוי (וכן תלמידי חכמים) אינם יוצאים למלחמה כמו שאר ישראל, שהמלך רשאי להוציאם גם למלחמת רשות אלא הם יוצאים למלחמת מצווה בלבד, ראה שו"ת אבני חפץ (לגר"א לוויין, סימן צ) שכתב כן בדעת הרמב"ם, וזהו מקרא מפורש שלמלחמת מדין לקחו "אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל" (במדבר ל"א, ד) ודרשו בספרי שם - "לרבות שבט לוי". אם כן גם אם כוונת הרמב"ם להשוות את לומדי התורה לשבט לוי, מכיוון שלמלחמת מצווה גם שבט לוי יוצא, ממילא גם בני תורה יוצאים.

אולם נראה שהרמב"ם התכוון לומר שלא רק שבט לוי מוקדשים לעבודת ה' אלא כל אחד רשאי לעשות זאת, אבל לא התכוון להשוות את דינם, האם נאמר שתלמידי חכמים גם אינם נוחלים בארץ, זה ודאי אינו. ועוד, אם הרמב"ם היה רוצה לומר שבני תורה פטורים ממלחמת מצווה היה לו לכתוב זאת בהלכות מלכים ששם פירט את כל הפטורים ולא בהלכות שמיטה ויובל. כמו כן לא מצינו בראשונים שאמרו שבן תורה פטור משירות בצבא.

ב. אבות האומה יצאו למלחמה

ממי יש לנו ללמוד אם לא מאבות האומה וחכמיה בדורות הקודמים, שכמובן היו צדיקים גמורים וגם ידעו לאחוז בחרב כשהיה צריך. אברהם אבינו יצא למלחמה כדי להציל את לוט. אמנם חז"ל אמרו (נדרים לב ע"א) שאברהם אבינו נענש ונשתעבדו בניו במצרים מפני שעשה אנגריה בתלמידי חכמים, אולם ברור שהצלת לוט אינה מלחמת מצווה, שהרי נאמר עליו (בראשית רבה פרשה מא): "ויסע לוט מקדם - הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר אי אפשר לא באברם ולא באלוהיו". ועוד, הרי נאמר שם "וירק את חניכיו" (בראשית י"ד, יד) ומובא במדרש (תנחומא פרשת לך לך סימן טז): "וירק את חניכיו, אין וירק אלא שהוריקן בדברים, כמו שכתוב בתורה מי האיש הירא ורך הלבב, כך עשה אברהם, אמר להם למלחמה אנו יוצאין, מי שיש בידו עבירות וירא ממעשיו אל יצא עמונו", והלכה פשוטה היא שדברים אלו נאמרים רק במלחמת רשות ולא במלחמת מצווה, כמו שפסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ד): "במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". לכן גם אם אברהם אבינו רצה להציל את לוט כי היה שאר בשרו, אין זו סיבה לקחת עימו גם תלמידי חכמים. מכל מקום מצינו שאבי האומה ידע לאחוז בחרב כשהיה צריך לכך.

גם יעקב אבינו כשהתכוון למפגש עם עשו הרשע הכין עצמו לדורון, לתפילה ולמלחמה.

בדומה לאברהם אבינו אמרים חז"ל (סוטה י ע"א) גם על אסא שנענש "מפני שעשה אנגריה בתלמידי חכמים, שנאמר והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי, מאי אין נקי, אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". גם כאן ברור שמדובר במלחמת רשות ולא במלחמת מצווה, שהרי כתוב במפורש בפסוק "וישאו את אבני הרמה ואת עזיה אשר בנה בעשא ויבן במ המלך אסא את גבע בנימן ואת המצפה" (מלכים ב ט"ו, כב), הרי שלא לקח אותם למלחמה אלא לבנות שני יישובים (ראה מהרש"א שם, וקרא אורה שם כתב במפורש שבמלחמת מצווה גם תלמידי חכמים צריכים להיבטל מלימודם).

משה רבנו לא היסס כשראה איש מצרי מכה איש עברי והרג אותו במקום. יהושע תלמידו אף שהיה "נער לא ימיש מתוך האהל" (שמות ל"ג, יא), אוהלה של תורה, פיקד על צבא ישראל במלחמת עמלק וכמובן גם בכניסה לארץ. במלחמת יריחו מוזכר שמלאך ה' בא אל יהושע וחרבו שלופה בידו, ואמרו חז"ל (עירובין סג ע"ב) שהמלאך שר צבא ה' בא להתריע בו על ביטול תורה, מיד "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק - מלמד שלן בעומקה של הלכה". רש"י פירש שהמלאך בא אליו דווקא בלילה כי זהו זמן שאין נלחמים בו (באותם הדורות) ויכולים ללמוד תורה, אבל ביום שנלחמים פשיטא שאין זה ביטול תורה. הרד"ק (יהושע ה', יד) דוחה לגמרי דרשה זו מפני שהפסוק שמביאה הגמרא "וילן יהושע בתוך העמק" פשוט אינו קיים אלא זהו חיבור של שני פסוקים רחוקים זה מזה (ראה שם תוד"ה מיד), ועוד כתב ש"אין שעת מלחמה שעת תלמוד תורה".

גם במלחמת ברק בסיסרא השתתפו חכמים וסופרים, כמובא בשירת דבורה (שופטים ה', יד): "מני מכיר ירדו מחקקים ומזבלון משכים בשבט ספר" (עיין רד"ק שם). יתרה מזאת, ברק

ודבורה קיללו את אלו שלא באו להשתתף במלחמה, שנאמר "אורו מרוז אמר מלאך ה' ארו ארו ישיבה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים" (שופטים ה', כג), ולפי הרבה מפרשים (רד"ק, מצודת דוד, מצודת ציון, רלב"ג, אלשיך, מלבי"ם ועוד) מדובר בעיר שהייתה קרובה לשדה הקרב ותושביה לא באו לעזור במלחמה ולכן קיללום והחרימום.

דוד המלך הושיע את ישראל כאשר חיסל את גוליית הפלישתי ואח"כ יצא למלחמות רבות, ואמרו חז"ל (מועד קטן טז ע"ב) שנקרא עדינו העצני, שבשעה שישב ועסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ. הרי לנו שדוד המלך ע"ה שילב ספרא וסייפא גם יחד.

וכן מתתיהו ובניו החשמונאים שהיו צדיקים ולומדי תורה הניפו את נס המרד והמלחמה ביוונים. גם רבי עקיבא, שכל הש"ס מלא בדברי תורתו, השתתף במלחמה נגד הרומאים, כדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ג) שרבי עקיבא היה מנושאי כליו של בר כוכבא במרד נגד רומי. כמדומני שבזמן מלחמת העצמאות הרב צבי יהודה זצ"ל אמר שגם בחורי ישיבה יצטרפו להגנה, והרב הנזיר זצ"ל כתב מכתב מיוחד לבני הישיבות שהשתתפו במלחמה בשנת תש"ח שלא ישמעו לאלו המנסים למנוע מהם לבוא לעזרת ה' בגיבורים (מגילת מלחמה ושלום, עמ' כה).

ג. רבן לא צריכי נטירותא

יש הרוצים לומר שבני תורה אינם צריכים שמירה, כמובא בגמרא (בבא בתרא ז ע"ב) "רבן לא צריכי נטירותא" ופטורים מלשלם על בניית חומה, ולכן פטורים גם מלהתגייס לצבא. אולם יש לדעת שלא כל בחור ישיבה יכול להיקרא "רבן". הרמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמג סעיף ב) מגדיר תלמיד חכם שתורתו אומנות: מי ש"מוחזק לתלמיד חכם בדורו שיודע לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים". פשוט וברור שרוב בחורי הישיבות אינם נכללים בהגדרה זו.

מעבר לכך, כתב החת"ס (בחיידושיו לבבא בתרא, שם) שפטרו תלמיד חכם רק ממס וחומה, אבל בשמירה כדרך שמלכויות נשמרות ממלכויות אחרות (דהיינו מלחמה) גם תלמידי חכמים חייבים. והרדב"ז (שו"ת רדב"ז ח"ב סימן תשנב) כתב: "מסופק אני אם יש עתה מאן דלא בעי נטירותא", ואם כך אמר הרדב"ז על בני דורו לפני כחמש מאות שנה (בהם רבי יוסף קארו, האר"י, רבי חיים ויטאל, המהרש"ל ועוד) מה נאמר על דורנו?

ד. ההגנה שבלימוד התורה

כמובן בלימוד התורה טמונה סגולה גדולה להצלחה בשדה הקרב, כפי שאומרת הגמרא (מכות י ע"א): "עומדות היו רגלינו בשערך ירושלם, מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שערי ירושלם שהיו עוסקים בתורה", אלא שהכוונה ששערי ירושלם שעסקו בתורה לפני המלחמה הם גרמו לרגלינו לעמוד בה.

וכן אמרו חז"ל (סוטה כא ע"א) ש"תורה מגנא ומצל"א" ופירש רש"י "שמגינה מן היסורין ומצילה מיצר הרע", ומדגיש המהרש"א (בחידושי אגדות שם) שמכל מקום התורה אינה מצילה ממיתה.

וכן אמרו בגמרא (שבועות לה ע"ב): "מלכותא דקטלא חד משייתא בעלמא לא מיענשא, שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך שלמה למלכותא דרקינא ומאתים לנוטרים את פרוי למלכותא דארעא". דהיינו, שלמה המלך לקח רק שישיית לצורך מלחמה וחמש שיסיות למדו תורה. אלא שפירש רש"י (שם ד"ה דקטלא) שלא מדובר במלחמה אלא בעבודת המלך, ולדעת התוס' (שם ד"ה דקטלא) מדובר במלחמת רשות. מכל מקום לדעת כולם לא מדובר במלחמת מצווה מפני שבמלחמת מצווה הכול יוצאים.

כמו כן, מעשים בכל יום שאף תלמיד חכם אינו נמנע מללכת לרופא כשצריך, וכל תלמיד חכם מודה שגם עליו חל הציווי "ונשמרתם מאד לנפשתיכם" (דברים ד', טו), ואין מי שיאמר שתלמיד חכם פטור מלשמור על חוקי הנהיגה וכדומה בתירוץ שהתורה תגן עליו, אם כך על אחת כמה וכמה שאין פטור ממצוות הצלת ישראל מיד צר ומן הציווי "לא תעמד על דם רעך" (ויקרא י"ט, טז).

צא ולמד ממה שאומרת הגמרא (מגילה טז ע"ב) "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות", וכי יש מאן דאמר אחד שיאמר שתלמיד חכם הרואה אדם טובע בנהר לא יפסיק מלימודו כדי להצילו מפני שגדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות? פשיטא שלא, הרי הלכה מפורשת היא (שו"ע או"ח סימן שכח סעיף יב) שמחללים שבת לצורך פיקוח נפש דווקא ע"י גדולי ישראל, ואם כך בפיקוח נפש של יחיד, בפיקוח נפש דרבים קל וחומר. וכתב האור החיים (ראשון לציון על מסכת מגילה שם) שכוונת הגמרא לומר שתלמוד תורה גדול ממי שעושה מעשה שימנע פיקוח נפש (כמו מרדכי היהודי שעמד בפרץ), אבל כשיש מצב של סכנת נפשות "בזמן הצלתן של ישראל, פשיטא דעדיף ועדיף מתלמוד תורה, ולא מבעיא דרבים אלא אפילו הצלת נפש דיחיד עדיף מתלמוד תורה". ועל פי זה מסביר (ראשון לציון על שו"ע יו"ד סימן רנא סעיף יא) את ההלכה שמותר לשנות ממעות המיועדות לתלמוד תורה לצורך הצלת נפשות שבוודאי יש לבטל תורה לצורך הצלת נפשות ממשית.

ה. נחיצות המצב

אם היה אפשר בלעדי לומדי התורה, בוודאי שהיה צריך לאפשר למי שחשקה נפשו בתורה לגדול ולעלות במעלותיה. אך אנו רואים במו עינינו, במיוחד במלחמה הנוכחית שאורכת כבר זמן רב ומתפרשת על כמה זירות, שיש צורך בעוד חיילים כי אי אפשר להעמיס יותר מדי על מספר הלוחמים הנוכחי.

לכן במציאות דהיום גם לבני תורה אין פטור הלכתי ממצוות הצלת ישראל מהאויבים. ונלע"ד שיש לבחורים בשנים הראשונות ללמוד תורה בשקידה, להתבסס להתמלא ואז להתגייס, ואח"כ יוכל כל אחד לשוב וללמוד תורה כאוות נפשו.

כמובן הצבא חייב לאפשר לבני הישיבות לשרת על פי אורח חייהם ולספק להם את כל התנאים לקיום תורה ומצוות, לשמור על קדושת המחנה, ובוודאי שלא לשרת עם נשים, שהרי מצווים אנו "והיה מחניך קדוש" (דברים כ"ג, טו) ושמירה זו תורמת לניצחון במלחמה.

לסיכום: במצב היום, שאויבינו קמים עלינו מכל קצוות תבל ומתנכלים לעצם קיומו של עם ישראל, אין פטור לאף אחד וגם בני תורה חייבים להשתתף במלחמת מצווה, וכל הפועל לשם שמיים יסייעו בעדו שלא יאונה לו כל רע.